

29. Leonchikov V. E. Informacionnaja kul'tura lichnosti: poiski metodologii [Tekst] / V. E. Leonchikov // Informacionnoje obshchestvo: kul'turologičeskije problemy: materialy mezhdunar. nauch. konf. (Krasnodar – Novorossiisk 17-19 sent'abr'a 1997 g.). – Krasnodar, 1997. – S. 91-93.

30. Mazur I. I., Kozlova O. N., Glazachov S. N. Put' k ekonomičeskoj kul'ture. – M.: Gorizont, 2001. – 194 s.

31. Markar'an E. S. Teorija kul'tury i sovremennaja nauka (logiko-metodologičeskij analiz). – M.: Mysl', 1983. – 284 s.

32. Moiseev N. N. Vochozhenije k razumu: Lekcii po universal'nomu evolucionizmu i jeho prilozhenijam. – M.: Atomizdat, 1993. – 175 s.

33. Nazater'an A. P. Agressija, moral' i krizisy v razvitii mirovoj kul'tury: Sinergetika istoričeskogo progressa: Kurs lekcyj. – M.: Nasledije, 1996. – 184 s.

34. Nesterova L. V. Formirovanije informacionnoj kul'tury budushchih inzhenerov lesnogo kompleksa v processe gumanitarnoj podgotovki [Tekst]: dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.08 / L. V. Nesterova. – Br'ansk, 2002. – 229 s.

35. Obrazcov P. I. Informacionnaja kul'tura studenta v kontekste informatizacii vysshego obrazovanija [Tekst] / P. I. Obrazcov // Mir obrazovanija – obrazovanije v mire. – M., 2004. – № 2. – S. 202-209.

36. Poddjakov A. N. Issledovatel'skoje povedenije: strategii poznaniya, pomoshch', protivodeistvije, konflikt [Tekst] / A. N. Poddjakov. – M., 2000. – 266 s.

37. Robert I. V. Tolkovanije slov i slovosochetanj pon'atijnogo apparata informatizacii obrazovanija [Tekst] / I. V. Robert // Informatika i obrazovanije. – 2004. – № 5. – S. 22-29; 2004. – № 6. – S. 63-70.

38. Robert I. V. Tolkovyj slovar' terminov pon'atijnogo apparata informatizacii obrazovanija [Tekst] / I. V. Robert, T. A. Lavina. – M.: IORAO, 2009. – 96 s.

39. Runov A. V. Socyal'naja informatika [Tekst]: uchebnoje posobie / A. V. Runov. – M.: KNORUS, 2009. – 428 s.

40. Russkij kosmizm: Antologija filosofskoj mysli. – M.: Pedagogika-Press, 1993. – 368 s.

41. Sosnina T. N. Slovar' traktovki pon'atija "informacija" [Tekst] / T. N. Sosnina, P. N. Gonchukov. – M., 1997. – 168 s.

42. Stepanov A. G. Metodologija formirovanija sodержanija obuchenija informatike studentov ekonomičeskij special'nostej na osnove objektno-orientirovannogo podhoda [Tekst]: avtoref. dis. dokt. ped. nauk: 13.00.02 / A. G. Stepanov; RGPU. – SPb, 2005. – 489 s.

43. Suhanov A. P. Informacionnyj aspekt teorii razvitija lichnosti [Tekst]: avtoref. dis. dokt. fil. nauk / A. P. Suhanov. – Sverdlovsk, 1983. – 51 s.

44. Toffler A. Tretja volna / A. Toffler. – M.: ATS, 1999. – 784 s.

45. Ursul A. D. Informatizacija obshchestva (vvedenije v socyal'nuju informatiku) [Tekst] / A. D. Ursul. – M.: AON, 1990. – 192 s.

46. Ursul A. D. Model' ustojčivogo razvitija civilizacii: informacionnye aspekty [Tekst] / A. D. Ursul // NTI. – Ser. 2. – 1994. – № 12. – S. 1-8.

Makarenko L. L., doctor of pedagogical sciences, associate professor, professor of department of the informative systems and technologies, National pedagogical university of the name of M. P. Dragomanov (Ukraine, Kyiv), gileya.org.ua@gmail.com

Information society as translator of informative culture: philosophical analysis

The prospects of development and conception of informative society (society of new type) are examined. The looks of scientists in relation to informative society as translator of informative culture are analysed. Special attention is paid to abandonment from technocratic thinking, change of scientific rationality type, exposure of new forms of co-operation of science with the sphere of culture; necessity of humanizing of scientific and technical development; necessity of unity of humanitarian and natural scientific cognition; possibility of new synthesis of science and morality. Description of basic lines of informative society is given. Priority role of informative processes is defined.

Keywords: informative culture, informative society, globalization, technocratic thinking.

Макаренко Л. Л., доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри інформаційних систем і технологій, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Україна, Київ), gileya.org.ua@gmail.com

Информационное общество как транслятор информационной культуры: философский анализ

Рассматриваются перспективы развития и концепция информационного общества – общества нового типа. Проанализированы взгляды научных работ-

ников относительно информационного общества как транслятора информационной культуры, в частности делается акцент на отказ от технократического мышления, изменение типа научной рациональности, выявление новых форм взаимодействия науки с сферой культуры; необходимость гуманизации научно-технического развития; необходимость единства гуманитарного и естественно-научного познания; возможность нового синтеза науки и нравственности. Также представлена характеристика основных черт информационного общества и определена приоритетность роли информационных процессов.

Ключевые слова: информационная культура, информационное общество, глобализация, технократическое мышление.

* * *

УДК 130.2:168.522

Лугуценко Т. В.
доктор філософських наук, професор кафедри прикладної філософії та теології, Інститут філософії і психології Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля (Україна, Луганськ), telfira@yandex.ru

КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР І ПРОСТІР КУЛЬТУР У СУЧАСНІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

На основі філософсько-культурологічного аналізу розглядаються сучасні культурні трансформації, які видозмінюють форми передачі соціального досвіду і разом з тим виключають ряд традиційних для становлення особистісних культурних практик. Встановлено, що кардинальні зміни культурного життя ведуть до формування нового розуміння життєвого світу і вибудовування власних перспектив інкультурації в контексті соціокультурних змін, що відбуваються. Доведено, що нові глобальні інформаційні технології не тільки відкривають не бачені раніше можливості для розвитку людини, але одночасно ставлять перед нею складні проблеми загально-філософського характеру, пов'язані з дегуманізацією культури, раціоналізацією мислення, технологічністю життя.

Ключові слова: культура, культурний простір, інформаційна цивілізація, суб'єктивна культура, об'єктивна культура, духовність, просторове сприйняття, моделі простору культури, культурна парадигма.

Культура постмодерну стурбована проблемою складності світу і людини та пошуку відповідності між цими рівнями складності. Освоюючи світ, ми переосмислюємо його культурні образи. Мислителі різних епох розглядали важливі проблеми: пошуки сенсу життя, сенсу існування людини і всього людства; самовизначення і самоствердження і самореалізація в русі до абсолюту, набуття тим самим духовності, духовного потенціалу і досвіду ціннісного самовизначення, який втілюється і в цінностях культури, і в релігійно-міфологічних культурах. Ці проблеми мають філософсько-антропологічний сенс.

Питання, пов'язані із суттю і специфікою реальності культури, розглядали Д. Бідні, І. Гердер, К. Гирц, П. Гуревич, М. Каган, Ю. Лотман, А. Моль, В. Носов, П. Сорокін, В. Стьопін, Е. Тайлор, А. Уайт, І. Хейзінга, О. Шпенглер. Особливо виділимо авторів, чий концепції культури необхідні для розуміння суті культури, – це роботи П. Сорокіна, що в найбільш явному вигляді досліджують аксіологічну концепцію культури; Е. Тайлора, що сформулював антропологічну концепцію культури; М. С. Кагана, що розробляв діяльнісний підхід до культури; А. Моля, який представив інформаційно-семіотичний підхід до культури; І. Хейзінга, який трактував культуру як гру. При розгляді структури культури виникає потреба звернути увагу на роботи М. С. Кагана, а при дослідженні функцій культури – на дослідження В. Носова, А. Фліера. Проблема кризи, що охопила всі сфери культури, стає однією з ключових проблем гуманітарного знання й порушується у величезній кількості робіт уче-

них, починаючи з кінця XIX століття: Р. Генона (про кризу сучасного світу в цілому), О. Шпенглера (про кризу європейської культури), А. Швейцера (про кризу світогляду), А. Тойнбі (про кризу західноєвропейської християнської цивілізації).

Мета дослідження – аналіз питань, які пов'язані із суттю і специфікою реальності культури.

Сьогодні у розумінні сучасної людини культура стає настільки широкою, що втрачає власні онтологічні межі. Постмодерністські претензії у свій час посприяли трансформації та деконструкції культурного простору та посягли ідеї плюралізму, релятивізму та мультикультуралізму у свідомості людини: змінилася система оцінки цінностей та розуміння життя. За словами М. А. Журби "...розглядаючи процес векторної сегментації культури, хочемо ми чи ні, але не можемо оминати питання типології культури та її структури, яка на сьогодні, на жаль, так і не вирішена" [5, с. 210]. Наприклад, на думку Г. Зімеля, лише людина може бути предметом культури, оскільки вона є єдиною істотою, що володіє початковою та іманентною спонукою до саморозвитку [4]. Він пропонував розрізнити об'єктивну і суб'єктивну культуру. У першому випадку мова йде про ті речі, які ведуть до саморозвитку душі, тобто про засоби для цього. А суб'єктивна культура – це кінцева мета.

Для нас становить інтерес дослідження А. Г. Букіна, в яких автор показує, що простір і час визначаючи координати культури, розкривають її тимчасове призначення і просторове сприйняття. Буття культури в часі необхідно представляти через систему "минуле – сьогодні – майбутнє", яка розкриває сенс культурної спадкоємності [1]. Якщо характеристика культури "у часі" має свої історичні реалії, то просторова тільки мається на увазі. Просторове сприйняття формує "простори культури", зокрема, і "культурний простір", в цілому, через образи, представлені в мовних фактах. Якщо часова характеристика культури дає можливість розглядати її, наприклад, через співвідношення первісних, архаїчних, стародавніх культур, то просторова розкриває рівень і ступінь взаємопроникнення різних культур, що актуально в епоху інформаційних процесів, що трансформують культурні прояви. Досліджуючи функціонування культурного простору А. Г. Букін показує, що "...продовжуючи розвиток концептуального підходу до понять "культура", "простір культури", "культурний простір", "моделі простору культур" необхідно визначати, що відношення простір – культура є безліч всіх подій на людському світі, що простір культури мислиться сховищем і джерелом людського (культурного – на противагу біологічному) життя для суспільства, яке об'єднує в собі не тільки фізичний, але і символічний початок. Культурний простір об'єднує в собі весь комплекс дотичних і взаємодіючих просторів культури (реальне – віртуальне) виступаючи регулятором їх взаємодії" [1, с. 58–64].

Слід враховувати, що одним з термінів, що відображають складну і суперечливу єдність структури і динаміки культури, виступає поняття "культурна парадигма". Саме поява поняття "культурна парадигма" і активне його функціонування свідчать про актуалізацію потреби раціоналізувати в рамках філософії культури ту

частину реальності, яка відображає якусь смислову єдність культури на конкретному відрізку часу, специфічну структуру культури впродовж відносно малих періодів культурного процесу. Філософське осмислення поняття "культурна парадигма" визначено двома важливими чинниками. Перша причина утруднень – поліваріантність терміна, його багатовимірність, які виражаються в існуванні багатьох способів розуміння і тлумачення цього поняття в різних текстах. Друга трудність полягає у використанні поняття "культурна парадигма" в суто сциєнтистському значенні. Дослідження поняття "культурна парадигма" як філософське поняття з погляду того, яке місце посідає досліджуваний феномен у бутті людей, дозволить розглядати "культурну парадигму" не просто як концепт, смислову одиницю, що відображає бажану і очікувану реальність, а як явище об'єктивної соціокультурної дійсності, реально існуючий феномен синхронної цілісності культурних об'єктів, а також може допомогти успішному розв'язанню ряду теоретичних проблем у філософії культури.

Активне вживання терміна "культурна парадигма" із середини 70-х років XX століття свідчить про те, що це поняття вже функціонує. Проте до сьогоднішнього дня спеціального філософсько-культурологічного дослідження, присвяченого розумінню культурної парадигми як мегатеоретичного і філософського концепту, не робилося. Поняття "культурна парадигма" використовується філософами, істориками, культурологами як поняття-кліше. Для визначення змісту поняття "культурна парадигма" як феномену філософії культури і соціокультурної цілісності цивілізації важливу роль відіграли різні інтерпретації: єдність історико-культурного процесу, представлена в працях М. Вебера, Е. Гуссерля, В. Дільтея, Г. Зімеля, О. Шпенглера, а також положення дослідників у галузі теорії ментальностей – Ф. Броделя, Ж. Ле Гоффа, А. Гуревича та ін. Роботи Т. Веблена, А. Моля, Т. Парсонса, П. Сорокіна мали велике значення в дослідженні особливостей структури і функціонування культурної парадигми. Важливою основою дослідження характеру зміни культурних парадигм і визначення різних типів суб'єктів культурної парадигми є роботи Х. Ортеги-і-Гассета, який з позицій екзистенціальної філософії розглядає і виділяє як провідного суб'єкта культурної творчості покоління людей, а також розробляє поняття "криза в історії".

Історичний підхід, представлений в роботах С. Неретіної, А. Степанова, визначає провідний чинник культурної цілісності в сукупності глобальних орієнтирів у конкретну історичну епоху. У роботах А. Вікторова, Г. Кюнга парадигма в культурі розуміється як релігійно-ціннісна основа кожної епохи в культурній історії. Становлять інтерес дослідження українських філософів про цілісність культури у філософській антропології (М. А. Журба, В. Д. Ісаєв, С. Б. Кримський, Ф. В. Лазарев та ін.). Важливими є ідеї Ф. В. Лазарева про імперативи нової культурної парадигми у роботі "Розум і мудрість в горизонті нової культурної парадигми". У дослідженні автор осмислює проект нової культурної парадигми "у епоху глибинних трансформацій в культурі ... як ніколи раніше виникає потреба у відкритті нових світоглядних сенсів,

соціокультурних констант історичного буття людини. ... Будь-яка нова культурна традиція є завжди стикання, сплав двох начал – нового умонастрою і нових соціокультурних проєктів, що стихійно народжуються в надрах суспільства. Але загальнокультурна ціннісна переорієнтація здійснюється значно швидшим..., якщо стихійний процес буде вчасно і адекватно осмислений у сфері культурної космогонії” [5, с. 10–13].

Вагомий внесок щодо аналізу культури здійснено В. Д. Ісаєвим. “Культура – це не що інше, як тлумачення людиною свого власного життя, набір вдалих або невдалих рішень, які вона приймає в процесі подолання труднощів і потреб. Останні можуть бути матеріальними і духовними. А оскільки дані рішення призначені для справжніх проблем, самі вони теж справжні. Це ідеї, оцінки, людські прагнення, різні підходи у філософії, мистецтві, праві і так далі. Всі вони беруть початок в граничних людських глибинах, в початковій основі людини у момент народження культури” [6, с. 198]. Ми вважаємо, що реально існуюча людина в конкретний культурно-історичний час у процесі створення свого власного життя вимушена вирішувати і вирішує специфічним, особливим способом реальні, справжні життєві проблеми. На наш погляд, цей спосіб виступає чинником життя цих людей, а культурна парадигма як зразок актуалізації способів вирішення життєвих проблем має онтологічний статус і є феноменом соціокультурної дійсності, а не тільки соціально-філософським концептом.

Для повноти осмислення сучасного культурного простору, на нашу думку, необхідно звернути увагу на деякі підходи до класифікації і вивчення культури: еволюціонізм (О. Конт, Г. Спенсер, Е. Дюркгейм, Е. Тайлор); дифузійнізм (культурні центри і ареали: Л. Фробеніус); філософсько-історичний (Н. Данілевський, К. Леонтєв, О. Шпенглер, А. Тойнбі); філософсько-антропологічний (В. Межуєв); структурний, або структуралістський (В. Пропп, Р. Якобсон); структурно-антропологічний (К. Леві-Строс); структурно-семіотичний (Ю. Лотман, Р. Барт, В. Іванов); аксіологічний (Л. Столович); діалогічний (М. Бахтін, М. Бубер); герменевтичний (Ф. Шлейєрмахер, Г. Гадамер). Ця класифікація спрямована на осмислення характеристик феноменів культури. “Культура є суспільним явищем остільки, оскільки вона є репрезентативною культурою, тобто виробляє ідеї, значення і цінності, які діють через їхнє фактичне визнання. Вона охоплює, отже, переконання, оцінки, картини світу, ідеї і ідеології, які впливають на соціальну поведінку тією мірою, якою члени суспільства або активно їх розділяють, або пасивно визнають” [6, с. 103]. Підкреслимо, що характеристика репрезентативної культури полягає в тому, що всі уявлення, ідеї, світогляди, переконання, вірування і тому подібне, які входять до репрезентативної культури, є дієвими через їхнє активне прийняття або пасивне визнання.

Слід зауважити, що для сучасних українських філософів, наприклад, К. Баранцевої, в дослідженні поняття “культура” міститься саме розуміння критеріїв оцінки раціональних складових та ірраціональних компонентів національної свідомості, засобів уточнення характеристик, що становлять специфіку “національної душі”, адекватних способів емпіричного доведення

наскрізності певних структур, які можуть застосовуватися для характеристики етнічної культури. Іншими словами, це ті ідеї, уявлення, які в своїй сукупності становлять головне визначення ситуації сучасного буття. Основними ознаками культурної парадигми як феномену культурного буття виступають: конституїтивність (здатність лежати в основі як якийсь закон або правило, бути зразком); інтегративність (основа цілісності культури, що забезпечує її єдність на мікровідрізку соціокультурного часу); колективність, або надіндивідуальність (поширеність і актуальність для груп людей); темпоральність (віднесеність до певного історико-культурного часу); репрезентативність (представленість у свідомості членів суспільства всього, що значуще для діючих індивідів, об’єктивна сукупність виразних можливостей); іманентність суб’єктів (злиття загальнокультурного стилю зі своїм суб’єктом); об’єктивність (достовірність, онтологізм). Проте культурна парадигма, що виступає як стильова єдність, завжди справжня. Вона – культурна одиниця духовного порядку. Культурна парадигма як явище культурної дійсності нерозривно пов’язана зі своїм суб’єктом і не може бути імітована. Інакше це – псевдостиль, наслідування зовнішніми елементами якого буде завжди недостатньо.

Використовуючи в нашому дослідженні запропоновану нами парадигму для аналізу процесів людського буття в сучасному культурному просторі інформаційної цивілізації, нами виявлено, що в цій парадигмі яскраво проявляється віртуальне буття як рівновага між двома альтернативними світами: світом поодинокого унікального, домінуванням особово-індивідуального, і світом соціального з властивими йому закономірностями, тобто двома іпостасями людського в культурі, двома субстанціональними планами людського буття. Необхідно підкреслити, що в сучасних науках про культурний простір особистості культурну ідентичність визначають як відповідність особистості певному образу культурного об’єктивування, зв’язку зі специфічними зразками і з критеріями відмінності і пізнання, конституювання з символів та вибору між культурними альтернативами. Культурна ідентифікація виступає як креативна сила символізуючої діяльності, як структурна основа культури – форма виявлення і вираження її культурними альтернативами.

Як підкреслює К. Гірц, одвічні та нескінченні суперечки дослідників з приводу того, “суб’єктивною” чи “об’єктивною” є культура, мають бути зняті завдяки переходу до іншої підстави її тлумачення [2]. Культура має суспільний характер: вона на існує у чийсь голові, хоча й є ідеаціональною; вона не є таємним заняттям, хоч не має фізичної субстанції. Питання про те, чи є культура патерною поведінкою, чи настроєм духу, чи одночасно і тим й іншим, втрачає сенс. Відповідно не має сенсу цікавитися онтологічним статусом символічних дій, що переважно й представляють поведінку людини як культурну взаємодію, оскільки він є таким самим, як у скель чи у наших сподівань, – це все явища нашого світу. Цікавитися треба їхнім значенням, змістом того, що саме передається за їхньою допомогою.

Сучасний аналіз соціальних, політичних, економічних трансформацій суспільства неможливий

без системних досліджень культурного простору. Епоха постмодернізму, де людина не витримує тиску світу (Ю. Боров), надала поштовх до деконструкції культури та утворення різних її сегментів, котрі отримують свій власний вектор подальшого розвитку. Необхідно зазначити, що така цілеспрямована “векторність” сегментації культури обумовлює певні структурні зміни спрямованості культури відносно її класичного розуміння. Окремі сегменти набувають усе більшої автономії та починають створювати певні поведінкові стереотипи, які формують світоглядні орієнтації людини. Тому деконструкція як деперсоналізація стає передумовою нової культури. Говорячи про структуру культури, необхідно мати на увазі, що вона являє собою систему, яка забезпечує єдність утворених нею елементів. Наприклад, В. Д. Ісаєв говорить: “...під культурою будемо розуміти спосіб існування людини й людського суспільства у формі співіснування. Культура – це спосіб існування людського суспільства як людського співтовариства. ...культура – це просторово-часовий спосіб життєдіяльності людини з альтруїзм-центром “ми”, що обслуговується цивілізацією, який розгортається в логіці вічності” [6, с. 30]. Прийнято виокремлювати “ядро культури”, яке утворюється шляхом об’єднання домінуючих рис у кожному її сегменті, та, на думку І. Тюрменка, становить традиційні (історично сформовані) ідеї, яким притаманна особлива цінність, та “периферію культури” – зовнішні шари, підвладні змінам і новаціям. На сьогодні акцент повністю зміщено на “периферію культури”, яка починає змінювати (деконструювати) “ядро культури”. Реалії постмодерну приводять до докорінних змін культури як духовного феномену людства, що обумовлює актуальність та необхідність її дослідження. Сьогодні підвищений інтерес до розгляду сутності та структури культури обумовлений її деконструктивністю, плюральністю цінностей та відсутністю будь-яких смислових орієнтирів. Поняття “культура” хоча і є центральним в культурології, але дослідити його не так просто. Так, незважаючи на велику історію формування і розвитку феномену культури в життєдіяльності людини, на жаль, на сьогодні так і не склалося єдиної думки щодо її визначення, структури та сутності. Наше дослідження не зводиться, звичайно, до відібрання існуючих варіантів чи формування найкращого, найбільш змістовного визначення культури, яке відповідало б сучасним вимогам.

У світовій скарбниці філософії культури найбільш повні та змістовні концепції культури представлені в працях В. Віндельбанда, Г. Гегеля, Г. Гердера, Е. Гуссерля, В. Дільтея, Г. Зіммеля, І. Канта, Е. Кассирера, Ф. Ніцше, Г. Риккерта, А. Тойнбі, З. Фрейда, А. Шопенгауера, О. Шпенглера, К. Юнга та ін. Сучасні дослідження філософії культури як українських, так і російських науковців характеризуються великою кількістю нових шляхів, підходів та концепцій культури (Ю. Афанасьєв, В. Бичков, І. Дзюба, В. Кремень, Ю. Резник, В. Суханцева, А. Федь, І. Федь, М. Шкепа, А. Чаус).

У нашому дослідженні до вирішення поставленої проблеми, хотілося підійти з іншого боку, який запропонувала В. Суханцева у своїй праці “Метафізика культури”: “...коли ми не можемо назвати чітко структуру

культури, то необхідно тоді назвати те, без чого культура не може існувати (підстави культури) – елементи, які унеможливають її існування (пам’ять, історичне інобуття, трансценденція речового світу, діалектика символу та смислу). Так вищезазначені підстави культури пов’язані між собою та, на нашу думку, повинні враховуватися при побудові будь-якої типології культури, тому на деяких з них зупинимось докладніше. Людство, що розуміється як рід, може усвідомлювати себе в часі, проте індивід, що чітко відчуває жах убубання, біологічного зникнення, повинен набути простір, в якому живі вся і все, не просто живі, а продовжують бути” [12, с. 26–27]. “Ця надія реалізується через пам’ять, яка долає історичний час. Таким чином, культура і пам’ять мають багатовимірну реальність, такий підхід дає можливість автору визначити другу підставу культури, а саме історичне інобуття, у якому “не вичерпується і перебуває родова пам’ять людини” [12, с. 26]. Підкреслимо, що це історичне інобуття, яке є простором культури усіх її шедеврів, які чомусь не зазнають еволюції: “...є специфічна газузь, в якій прогрес не виявляється, де немає і не може бути ніякого наростання: Гегель навряд чи прогресивніше за Платоном; Данте по відношенню до Шекспіра не проявляє явної відсталості, а Нефертіті з Джокондою відповідають в якомусь дивному вимірі” [12, с. 26]. Ми вважаємо, що наступні підсистеми культури (трансценденція речового світу та діалектика символу і сенсу) виникають з одвічної метафізичної проблеми речі та Цілого, оскільки, як зазначає В. Суханцева, сприйняття світу як безперервно вируючої суцільності можливе лише локалізуючи та встановивши для себе цей потік лише диференціюючи цю суцільність. Далі автор наголошує: “Але це означає, що свідомість повинна зосередитися на конкретних речах, які виступають із Цілого і в момент виступу це Ціле затупляють” [12, с. 27].

Підкреслимо, що у практиках постмодернізму яскраво це демонструється, коли одичне подавляє універсальне, загальне, коли про “океан” сюжету судимо по одній краплині води, по знімку з кінофільму, який протистоїть цілісності, говоримо про його зміст тощо (В. Кремень, І. Ільїн). Інформаційні чинники, що впливають на формування сучасної культури, надають імпульс та координують структурні елементи розвитку. Ми поділяємо думку В. Кременя та В. Ільїна, що найважливішим фактором становлення постмодернізму стала саме інформаційна культура і обумовила перехід від виробництва речей (модерн) до вироблення знаків, символів, інформації [212].

Структурний підхід (М. Закович, С. Повторєва, М. Фуко) до аналізу культури дає можливість розкрити специфіку кожної її частини й показати її роль у розвитку суспільства. Ми вважаємо, що такий підхід, особливо в сучасних умовах, якнайкраще зможе прояснити структурні зміни ціннісних орієнтацій культури постмодерну як нового типу буття інформаційної культури. Але питання щодо структури культури залишається гостро дискусійною проблемою, тим більше на думку Ю. Муравйова: “Не всі автори усвідомлюють те, що вирішення питання про структуру культури невід’ємне від ідеї культури, від розуміння культури як неструктурованого цілого, що передує часткам” [9]. Таким чином,

дослідження структури сучасної культури є актуальним, але воно під силу тільки колективним зусиллям багатьох вчених. Тому наше дослідження ми присвячуємо не розкриттю всієї структури сучасної культури, а її, на наш погляд, основним складовим, котрі суттєво впливають на саму культуру. А точніше сказати, уже не стільки складовим, скільки автономним просторам (економічному, інформаційному, політичному тощо), куди переноситься (проектується) вся культура. Розвиток інформаційних технологій, засобів масової інформації й електронної комунікації породжує глобальні зміни в культурному просторі, яких зазнає сучасне суспільство впродовж останніх десятиліть. Трансформація культури, виникнення нових культурних практик, зміна інформаційного простору сучасного соціуму приводять до формування нової системи цінностей, нових пізнавальних і практичних пріоритетів, які істотно впливають на свідомість людини.

Епоха постмодернізму демонструє актуальність усім відомого вислову Н. Родшильда: “Хто володіє інформацією – той володіє світом”. Тому сьогодні є всі підстави говорити про створення інформаційного суспільства, а значить, і нової інформаційної культури, яка може стати вагомим чинником світоглядних змін сучасної людини. Інформаційні чинники, які впливають на формування сучасної культури, мають вузлові об’єднання, які надають імпульс та скоординовують на певний напрям розвитку. Сьогодні людина мешкає не в механічному середовищі, а проводить більше свого робочого та вільного часу в інформаційному полі, де спілкується з людьми та символами.

У роботах зарубіжних дослідників інформаційний простір культури розглядався перш за все в рамках парадигми постіндустріального суспільства, запропоновані парадигмальні підстави дослідження інформаційного суспільства, проте, не запропоновані конкретні дефініції поняття “інформаційної культури”. Наприклад, Ф. Уебстер, Л. Каптерев звернулися до вивчення онтологічних характеристик культурного простору інформаційного суспільства, процес формування інформаційної культури вони розуміли як загальну тенденцію руху сучасних соціокультурних систем, як перетворення в культурній сфері. Разом з тим значно зростає роль культури як основи, що формує творчі, духовні якості людини і протистоїть тим самим техногенним процесам, що відчужують людину від її культурної і антропологічної ідентичності. Але, на нашу думку, справа не така проста, як здається на перший погляд.

Сучасна динаміка культури показує, що вона не може розвиватися інакше, ніж культура технічних досягнень. У запропонованому дослідженні культура розглядається з погляду системного підходу, а саме як підсистема суспільства разом з економікою, політикою. Ця ситуація визначає потребу нової інформаційної цивілізації в швидкому способі перегляду норм і стандартів, що конструюють зміни культури відповідно до динаміки та еволюції цивілізації і культури. Культура, політика, економіка в умовах сучасного інформаційного простору зобов’язують сучасних дослідників переосмислювати перспективи розвитку культури, а також примушують адекватно оцінювати можливості нового типу інформаційного простору і

створювати необхідні умови для реалізації його позитивного потенціалу. Для інформаційного суспільства характерним є високий рівень індустріалізації. Як зазначає А. Тойнбі: “Завдання індустріальної системи полягає в тому, щоб максимально збільшувати свою продуктивну здатність, переробляючи рукотворними засобами сировину в певні продукти” [13, с. 13]. На відміну від індустріального суспільства інформаційне суспільство, що формується, трансформує самі цілі виробництва, його культуру. Р. Дарендорф підкреслює, що “індустріальні суспільства пізнього капіталізму виявили вражаючу здатність до реформування і змін” [3, с. 27]. Існують інші спроби осмислити суть інформатизації суспільства.

В інформаційному суспільстві формується в певному значенні “нова людина”, тобто змінюється напрям думок людини, її погляд на світ і трансформується її культура. Відбувається становлення “людини інформаційної”. В. С. Стюпін досліджуючи людину інформаційного простору підкреслює: “Вона – оператор віртуальності, і її дії націлені на інформацію і комунікацію; насправді мова йде про те, щоб випробувати всі можливості програми, подібно до того, як граєць пробує всі можливості гри” [6, с. 31]. Таким чином, разом з інформатизацією в культурі посилюється роль ігрових елементів. Все це сприяє і розширенню горизонту культури, і відповідно горизонту особистості, яку ми визначаємо як *людину віртуальну* (курсив наш. – Т. Л.). Необхідно підкреслити, що саме в процесі інформаційної діяльності людина розвивається і удосконалює культуру поведінки з інформацією, методи її отримання, обробки, зберігання і своєчасної видачі. Інформація сьогоднішня, така, що має велику цінність у даний момент, може вже завтра бути повністю знеціненою, тому своєчасне отримання інформації підвищує її актуальність і практичну значущість.

У сучасних умовах тип культури, що розвивається, тільки набуває своїх перших рис і у зв’язку з цим називається по-різному: кіберкультурою, інформаційною культурою, комп’ютерною культурою і так далі. У цьому дослідженні найкраще називати новий формуючий тип культури культурою суспільства епохи її інформатизації. М. Кастельс стверджує, що “...ми переживаємо один з рідкісних моментів. Момент цей характеризується трансформацією нашої “матеріальної культури” через роботу нової технологічної парадигми, побудованої навколо інформаційних технологій” [7, с. 90]. Також слід зазначити, що в умовах сучасного інформаційного простору практики масової культури все більше віртуалізуються. Але віртуальна комунікація не в змозі замінити реальне спілкування людей, пропонуючи тільки різного роду симуляції. В ході інформатизації суспільства і його культури трансформується статус художньої культури: зростає її роль в суспільному житті, розширюється сфера її функціонування, збільшується кількість людей, зайнятих у сфері творчої креативної діяльності. Різноманіття інформаційно-комунікаційних засобів приводить до створення індивідуальної інформаційної системи, яка стає реальною основою демасифікації сучасної культури. У результаті функціонування інформаційної культури вона набуває діалектично суперечливого характеру,

включає єдність двох протилежних тенденцій – масифікації і демасифікації. “У цьому процесі зливаються і взаємодоповнюють одна одну дві протилежні тенденції – масифікації і демасифікації. Перша забезпечує рівень взаєморозуміння. Друга – самотність і індивідуальну самоцінність особистості, що робить її цікавою і привабливою для іншої особи, іншого індивіда” [11, с. 250]. Ці тенденції у формуванні інформаційної культури мають одну і ту ж матеріальну основу – могутні інформаційно-комунікаційні засоби, що сприяють розвитку засобів масової інформації. Проте трансформації, що відбуваються в інформаційному просторі сучасної культури, підтверджують зміцнення в суспільстві різних її форм. На їхній основі, як вважає А. В. Ольшанська “...будується нова організація соціокультурних систем, у суспільстві формується відмінна від раніше існуючої культурна парадигма” [10, с. 229]. Однією з таких форм інформаційної культури є культура віртуальної реальності. Зміна способів комунікації, їхня віртуалізація, медіатизація повсякденних практик спілкування, інформатизація практично всіх сфер діяльності людини – це ті сучасні культурні трансформації, які видозмінюють форми передачі соціального досвіду і разом з тим виключають ряд традиційних для становлення особистісних культурних практик. Звіди встановлено, що кардинальні зміни культурного життя ведуть до необхідності вирішення завдань адаптації людини до нових життєвих реалій і одночасно – до формування нового розуміння життєвого світу і вибудовування власних перспектив інкультурації в контексті соціокультурних змін, що відбуваються.

Таким чином, виходячи з вищевикладеного, слід сформулювати висновок: на підставі аналізу трансформативності та трансгресії культури у інформаційному суспільстві нами доведено, що культурна парадигма як явище життєвої реальності – це стиль життя, спосіб життєдіяльності людей як суб'єктів культуротворчості, суб'єктів смислопокладання. У зв'язку з цим ми розглядаємо життєві завдання або проблеми як базисний елемент, що формує стиль життя людей у конкретний культурно-історичний час. На тлі означеного ми уточнили поняття дослідження, зокрема: під парадигмою розуміємо науково утверджену концепцію, що має деякий період стійкого розвитку, для якої характерна еволюційність внутрішніх процесів. Поняття “культурна парадигма” уособлює граничність узагальнення всього культурного процесу становлення сучасного інформаційного простору. Зміни, пов'язані з процесами інформатизації, технологізації, віртуалізації і медіатизації культурного простору, розширюють способи передачі соціокультурного досвіду. Нові глобальні інформаційні технології не тільки відкривають не бачені раніше можливості для розвитку людини, але одночасно ставлять перед нею і культурною складні проблеми загально-філософського характеру, пов'язані з дегуманізацією культури, раціоналізацією мислення, технологічністю життя. В умовах сучасного інформаційного простору формується особливий тип культури – інформаційний, проголошений основним елементом культурної трансформації. Формування інформаційної культури приводить до зміни картин світу сучасної людини, які виявляються в дистанційній трансляції інформації.

Список використаних джерел

1. Букин А. Г. Культурный простір і простір культур / А. Г. Букин // *Современные проблемы философии, социологии, психологии, экологии.* – Ставрополь: Изд-во РАСН – СтГТУ, 1996. – Вып. IV. – С. 58–64.
2. Гірц К. Інтерпретація культур: вибрані есе / К. Гірц. – К.: изд-во “Дух і літера”, 2001. – 541 с.
3. Дарендорф Р. После 1989. Размышления о революции в Европе / Р. Дарендорф. – М.: Республика, 1998.
4. Зиммель Г. Понятие и трагедия культуры / Г. Зиммель // *Избранное: в 2 т.* – М.: Юрист, 1996. – Т. 1: Философия культуры. – 364 с.
5. Ісаєв В. Д. Віртуальна занепадність людини культури: монографія / В. Д. Ісаєв, Т. В. Лугуценко, М. А. Журба. – Луганськ: вид-во СЧУ ім. В. Даля, 2012.
6. Ісаєв В. Д. Реальність людини: навч. посібник / В. Д. Ісаєв. – Луганськ: Глобус, 2006.
7. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М.: ГУ ВШЭ, 2000.
8. Кремень В. Г. Філософія: Логос, Софія, Розум: [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / В. Г. Кремень, В. В. Льїн. – К.: Книга, 2006.
9. Муравьев Ю. А. Структура культуры / Ю. А. Муравьев // *Истина. Культура. Идеал.* – М.: Прометей, 1995. – 194 с. – Режим доступа: <http://scepis.ru/library>
10. Ольшанская А. В. Коммуникативные глобальные технологии и развитие / А. В. Ольшанская // *Глобализация и перспективы современной цивилизации.* – М.: АРТ, 2005. – С. 229.
11. Скородумова О. Б. Культура информационного общества / О. Б. Скородумова. – М.: Академический проект, 2004.
12. Суханцева В. К. Метафизика культуры / В. К. Суханцева. – К.: Факт, 2006.
13. Тойнби А. Дж. Постигание истории / А. Дж. Тойнби. – М.: Прогресс, 1996.

References

1. Bukin A. G. Kul'turnij prostir i prostir kul'tur / A. G. Bukin // *Sovremennye problemy filosofii, sociologii, psihologii, jekologii.* – Stavropol': Izd-vo RASN – StGTU, 1996. – Vyp. IV. – S. 58–64.
2. Girc K. Interpretacija kul'tur: vibrani ese / K. Girc. – K.: izd-vo “Duh i litera”, 2001. – 541 s.
3. Darendorf R. Posle 1989. Razmyshlenija o revoljucii v Evrope / R. Darendorf. – M.: Respublika, 1998.
4. Zimmel' G. Ponjatje i tragedija kul'tury / G. Zimmel' // *Избранное: в 2 т.* – М.: Jurist, 1996. – Т. 1: Filosofija kul'tury. – 364 s.
5. Isaev V. D. Virtual'na zanepalist' ljudini kul'turi: monografija / V. D. Isaev, T. V. Lugucenko, M. A. Zhurba. – Lugans'k: vid-vo SNU im. V. Dalja, 2012.
6. Isaev V. D. Real'nist' ljudini: navch. posibnik / V. D. Isaev. – Lugans'k: Globus, 2006.
7. Kastel's M. Informacionnaja jepoha: jekonomika, obshhestvo i kul'tura / M. Kastel's. – M.: GU VShJe, 2000.
8. Kremen' V. G. Filosofija: Logos, Sofija, Rozum: [pidruch. dlja stud. vyshh. navch. zakl.] / V. G. Kremen', V. V. Il'in. – K.: Knyga, 2006.
9. Murav'jov Ju. A. Struktura kul'tury / Ju. A. Murav'jov // *Istina. Kul'tura. Ideal.* – М.: Prometej, 1995. – 194 s. – Rezhim dostupu: <http://scepis.ru/library>
10. Ol'shanskaja A. V. Kommunikativnye global'nye tehnologii i razvitie / A. V. Ol'shanskaja // *Globalizacija i perspektivy sovremennoj civilizacii.* – М.: ART, 2005. – S. 229.
11. Skorodumova O. B. Kul'tura informacionnogo obshhestva / O. B. Skorodumova. – М.: Akademicheskij projekt, 2004.
12. Suhanceva V. K. Metafizika kul'tury / V. K. Suhanceva. – K.: Fakt, 2006.
13. Tojnbi A. Dzh. Postizhenie istorii / A. Dzh. Tojnbi. – М.: Progress, 1996.

Lugutsenko T. V., Doctor of Philosophy, Professor, Department of Applied Philosophy and Theology Institute of Philosophy and Psychology East Ukrainian National University named after Volodymyr Dahl (Ukraine, Lugansk), tel'fira@yandex.ru

Cultural space and the space of cultures in modern civilization information

On the basis of the philosophical and cultural analysis considers the modern cultural transformations that alter the form of transmission and socio-cultural experience at the same time exclude a number of traditional forms for the establishment of

personal cultural practices. The purpose of research – analysis of issues that are associated with the nature of reality and specificity of culture. Found that the dramatic changes of the cultural existence lead to the formation of a new understanding of the being of the world and determine their own prospects of inculturation in the context of social and cultural changes taking place. It is shown that the new global information technology not only open previously unknown opportunities for human development, and at the same time put in front of him and culture challenges general philosophical issues associated with dehumanizing culture, rationalization of thinking, adaptability being.

Keywords: culture, cultural space, information civilization, culture is subjective, objective culture, spirituality, spatial perception, space model crops cultural paradigm.

Луценко Т. В., доктор философских наук, профессор кафедры прикладной философии и теологии, Институт философии и психологии Восточноукраинского национального университета им. Владимира Даля (Украина, Луганск), telfira@yandex.ru

Культурное пространство и пространство культур в современной информационной цивилизации

На основе философско-культурологического анализа рассматриваются современные культурные трансформации, которые видоизменяют формы передачи социокультурного опыта и вместе с тем исключают ряд традиционных форм для становления личностных культурных практик. Цель исследования – анализ вопросов, которые связаны с сущностью и спецификой реальности культуры. Установлено, что кардинальные изменения культурного бытия ведут к формированию нового понимания бытийного мира и определения собственных перспектив инкультурации в контексте происходящих социокультурных перемен. Показано, что новые глобальные информационные технологии не только открывают неизвестные ранее возможности для развития человека, а одновременно ставят перед ним и культурой сложные проблемы общего философского характера, связанные с дегуманизацией культуры, рационализацией мышления, технологичностью бытия.

Ключевые слова: культура, культурное пространство, информационная цивилизация, субъективная культура, объективная культура, духовность, пространственное восприятие, модели пространства культур, культурная парадигма.

* * *

УДК 159.96:141

Сайтарли І. А.
доктор философських наук, доцент кафедри
філософії гуманітарних наук, Київський
національний університет ім. Тараса Шевченка
(Україна, Київ), Inna@befaudit.com.ua

ТЕМА “ЕДИПА” У ПОСТМОДЕРНІЙ ФІЛОСОФІЇ

Статтю присвячено розгляду кореляції між психоаналізом Фрейда та французьким постмодернізмом, зокрема такими його представниками як Фелікс Гваттарі та Жиль Дельоз. Зазначено, що головним предметом постмодерної критики стало фрейдівське вчення про “едипів комплекс”, який постмодерністи розглядають як символ репресивно-патріархальної культури.

Зуважено, що негативне ставлення постмодерністів до “батьківського комплексу” зумовлене їхнім особистим неприйняттям матримоніальних цінностей, що має відповідне текстуальне підтвердження. Продемонстровано, що постмодернізм занадто захопився критикою патріархальної культури, не помітивши її діалектичної природи. Наголосивши на “смерті суб’єкту” та культурній “смерті” на тлі повного зречення від старої культурної традиції, постмодерністи реанімували ще один діалектичний принцип – “заперечення заперечення”. Однак постмодернізм не закликає до діалектичного синтезу. Він заперечує будь-яку культурну традицію.

Ключові слова: психоаналіз, постмодернізм, “едипів комплекс”, репресивна культура, патріархальна культура, культурна традиція.

Методологічною та концептуальною передумовою становлення філософських дискурсів ХХ століття вважається психоаналіз, який, як відомо, суттєво вплинув на розгортання фундаментальних стратегій сучасного пізнання. В межах цих стратегій навряд чи знайдеться науковець, який би абсолютно не цікавився психоаналітичними гіпотезами про “несвідоме”, “сублімацію”, “танатос” та “едипів комплекс”.

Фрейдівський “ортодоксальний психоаналіз” (Е. Фромм) постав концептуально-теоретичним підґрунтям нової філософської парадигми – фрейдо-

марксизму, та сформованого на його ідейних засадах постмодернізму, отже провісником нової культурної епохи, яка у вище означеній філософській рефлексії знайшла своє безпосереднє відображення. Психоаналіз здійснив справжню антропологічну революцію. Саме завдяки цій революції дослідженню людських пристрастей приділятимуть таку увагу, якої вони не знали досі, передбачивши задалегідь усі інфернальні проєкції постмодерної культури. З психоаналізу починається відлік аксіологічного релятивізму та соціокультурного детермінізму, тобто практика обґрунтування безпосереднього зв’язку між суспільно-історичним досвідом та специфікою душевної організації людини як на рівні її ціннісних мотивацій. Таку, по суті, “ціннічну” позицію підтримають і представники філософського постмодернізму, які, попри своє критичне ставлення до ідей ортодоксального психоаналізу, продовжать пошук соціальних корелятивів “духу”, так само як і духовної “аномії”, релевантній сучасному суспільству.

Втім, парадоксальність ситуації полягає у тому, що, всупереч непримиримій критиці традиційного аскетизму та “чернечих ідеалів” попередньої формації, засновник психоаналізу з упертим фанатизмом відстоював репресивну іпостась культури та її патріархально-потестарні традиції: “Люди мають дві серйозні схильності, через які інститути культури можуть підтримуватися лише за допомогою насилля: у людей, по-перше, відсутня спонтанна любов до праці, та, по-друге, докази розуму безсилі супроти їхніх пристрастей” [4, с. 21].

На амбівалентності класичного психоаналізу, наприклад, наполягає вітчизняний фахівець з питань сучасного фрейдизму Н. В. Зборовська, яка, посилаючись на широкий спектр джерел зауважує, що на поч. ХХ ст. довготривалою патріархальною традицією “з її ставленням до сексу як до зла з жіночим обличчям фрейдівський аналіз психосексуальності (дитячої несвідомої сексуальності, психопатології сексуальної пригніченості, бісексуальності, гомосексуальності) сприймався як бомба, що підриває консервативну суспільну структуру, породжує прагнення сексуальної свободи, відмову від багатьох стереотипів поведінки тощо. Фрейд, який ідеалом вважав підкорення низьких інстинктів розуму, несподівано став символом сексуальної революції. Його погляди на витіснення сексуального потягу і фрустрацію... як психічні причини неврозів по-різному витлумачують у Європі, яка на межі культурних епох запрагла звільнитися від суворої патріархальної моралі. У сексуальному визволенні, писала американська дослідниця філософії а літератури ХХ ст. Кейт Мілет, було щось непрактичне, ірраціональне, несподіване, непослідовне, немов хвиля довго тамованої сексуальної енергії обернулася на потік, який у свою чергу, приголомшив самих визволителів. На цій хвилі вибуху колективної ірраціональності “споживання” фрейдівських ідей дуже часто не мало нічого спільного з психоаналізом” [2, с. 28]. Як “бомбу” своє вчення сприймав і сам Фрейд, який, одного разу, під час візиту до Сполучених Штатах Америки та після надзвичайного теплого прийому, який йому там влаштували, в’їдливо промовив: “Ці люди навіть не знають, що я їм приніс чуму”. Попри викривальне “невдоволення” культурою, фрейдівський